

**Kooperatifler Dayanışma Ağı Çalıştayı
11-12 Kasım 2017 - İzmir
Kavramsal Çerçeve**

Sosyal Kooperatifçiliğe Güncel Bir Bakış

Yusuf Can Gökmen

Genç İşi Kooperatif
Ege Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi

Kooperatifler, hem Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) hem de Uluslararası İş Örgütü tarafından (ILO), insanların gönüllülük esasıyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini ve arzularını karşılamak için paydaşlık ve demokratik kontrol üzerinden biraraya gelerek oluşturdukları girişimler olarak tanımlanır.

Uluslararası Kooperatif Birliği dünyaca kabul edilmiş yedi kooperatif ilkesini de bu tanım üzerinden belirlemiştir. Bunlar;

1. Gönüllüğe Dayalı ve Açık Üyelik Kanalları
2. Üyelerin Demokratik Kontrolü
3. Üyelerin Ekonomik Katılımı
4. Özerklik ve Bağımsızlık
5. Eğitim, Talim ve Bilgilendirme Mekanizmaları
6. Kooperatifler arası işbirliği
7. Toplum-odaklı Kaygılar.

Son dönemde, bireylerin çok boyutlu kaygılarını gidermek için biraraya gelebilecekleri farklı kooperatif türleri arasında gerek konumuz, gerekse bağlamına oturduğu dayanışma ekonomisi ya da sosyal ekonomi ölçeğinde diğerlerinden ayrılan kooperatifçilik türü ise literatürde “Yeni Kooperatifçilik” ya da “Sosyal Kooperatifçilik” adıyla anılan örgütlenme pratiğidir. Sosyal kooperatifçilik, engelliler, işsizler, göçmenler, gençler, kadınlar gibi dezavantajlı grupların istihdamları, üretim süreçlerine katılabilmeleri, ortak ihtiyaçlarının temini ve/veya bir sebeple devlet tarafından yerine getirilemeyen veya eksik yerine getirilen **kamusal hizmetlerin sunumu** gibi doğrudan kamu yararına yönelik faaliyetlerde bulunmaları ya da yapmış oldukları faaliyetler neticesinde daha adaletli gelir dağılımı, **bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması, toplumsal cinsiyet açığının kapanması, sosyal dışlanmanın asgariye indirilmesi** gibi hem kamu yararına

ilişkin sonuçların ortaya çıkması hem de verili düzlemde beliren “adaletsizliklerin” adaletsizliğe uğrayanlarca giderilmesi amacıyla kurulmaktadır.

Yeni kooperatifçilik kategorisi altında anılan sosyal iş kooperatifleri ve sosyal işletmelerin nihai gayesi, bir şekilde iş hayatına giremeyen ya da alternatif yollar arayan insanlara bu fırsatı sağlamaktır. Sosyal firmaların öncelikli amacı kâr etmek değil, hayatlarında bir “eksik” hisseden ve tanımlayan öznelere sosyal gelişime katkı sunmak ve katılımcılığı artırmaktır. Bu işletmelerin temelinde kabaca;

1. Güçlendirme
2. Entegrasyon
3. Demokrasi açılımı:
4. Ticari zihniyet

ilkelerinin yer aldığı söylenebilir.

Sosyal ve Dayanımcı Ekonomi

Bugün karşımıza çıkan işsizlik, dışlanma, eşitsizlik, ekonomik şok dalgaları ve krizler, yoksulluk ve küresel ısınma gibi mücadele alanları bizleri iş yapma biçimlerimizi tekrar düşünmeye zorlamaktadır. Gerek endüstriyel gerek gelişmekte olan ülke toplumlarının gereksinimleri ne salt geleneksel piyasa mekanizmaları ile ne de salt devlet eliyle karşılanamazken, iş yapma biçimimizi tekrar düşünmemizin en önemli ürünlerinden biri olarak sosyal ve dayanımcı ekonominin bir parçası biçiminde beliren sosyal girişimler, hem toplulukların ekonomik aktivitelerini hem de gönüllü katılımını öne çıkararak verili sistemde kayda değer bir alternatif haline gelmiştir. Ayrıca, dayanımcı ekonomiye angaje bu tip organizasyonlar **kırılgan grupları iş yaşamına yeniden entegre etme çabalarıyla, sosyal korumanın genişlemesi yönlü çalışmalarıyla** ve sağladıkları ürün ve hizmetlerle öteki kanallar için de bir tamamlayıcılık işlevi görmektedirler.

Çeşitli girişimler ve örgütlerin ama özelde kooperatiflerin, içerisinde faaliyet gösterdiği alanı, düzlemi, ilişkiselliği tanımlarken kullanılan bir kavramsal referans olarak sosyal ekonomiler, aktörlerini bir yandan ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirip dayanışmaya teşvik ederken, diğer yandan şahsına münhasır ürün, hizmet ve bilgi sağlayan ve müşterek fayda odaklı kurumlar, birlikler, dernekler, vakıflar yani kısaca sosyal girişimler aracılığıyla anlam çerçevesini genişletmektedir. Katılım, ekonomik ve sosyal işlev, kolektif edim, dayanışma, özerklik, gönüllü angajelik gibi genel özelliklere sahip olan **sosyal ekonomi, yatırımcılar, iş sahipleri ve kamuya ait işletmelere bir anlamda alternatif olarak görülen ekonomi biçimidir**. Sosyal ve Dayanımcı Ekonomi barındırdığı tüm niteliklerinin yanında **Uluslararası İş Örgütü'nün herkes için “insana yaraşır işler” yaratılması hedefine de dört boyutta katkı sağlamaktadır**. Buna göre dayanımcı ekonomiler; istihdam üretmekte, sosyal koruma sağlamakta, hak ve özgürlüklere saygı göstermektedir. Kooperatifçiliğin temel anlayışı üzerinde yola çıkılarak geliştirilmiş olan yeni kooperatifçilik hareketi üyelerine; kendi günlük yaşantısı üzerinde karar verme hakkı, işi üzerinde söz sahibi olma hakkı, her üyeye

öneri verme hakkı, dinleme yeteneği, çalışabilme hakkı, örgütlenme hakkı, takım ruhu ve özgüven kazandırırken yedi prensip üzerinden çalışmaktadır: iş konsepti, piyasa araştırması, müşteri, para, yardım, bütçe, rehberlik / koçluk ve öneriler.

Dayanışmacı ekonomi son dönemde, tabandan yükselen bir hareket olma vasfını sürdürürken aynı zamanda dünyanın birçok kesiminde önemli bir ekonomik faktör olabilecek kadar büyümüş ve bu büyümeye koşut olarak kamusal siyasa oluşturma süreçlerinde etkinliğini arttırmıştır. **Kooperatif işletmeler, dünya çapında sigorta ve finans sektörleri de dahil olmak üzere en az 250 milyon insana istihdam sağlamaktadır. En büyük 300 kooperatifin faaliyet gösterdiği 25 ülkede toplamda 2.5 trilyon dolarlık bir ekonomik iş hacmine sahip oldukları görülmektedir.** Avrupa’da, işveren ve yatırımcının dışında kalan diğer paydaşların da kâr etmesinin amaçlandığı bu modelde faaliyet gösteren iki milyon sosyal ekonomi teşebbüsü bulunmaktadır. Bunlar Avrupa Birliği’ndeki tüm işletmelerin yüzde 10’unu ve iş gücünün yüzde 6’sını temsil etmektedirler. Yine Avrupa’da, sosyal ekonomi sisteminde önemli rol oynayan 180 bin kooperatif hüviyetinde işletme mevcuttur. Ortaklarının çıkarlarına hizmet ederek kısa vadeli kârlılığa odaklanmak zorunda olan, borsada işlem gören özel şirketlerin aksine, kooperatif işletmelerinin önceliklerini, gelirini, aynı zamanda kendi müşterileri, üreticileri veya çalışanları olan üyelerine geri vermek, finansal istikrar ve içermeyi savunma, teknolojik yeniliklere duyarlı olma, yaşlıları ve diğer kırılgan grupları önemsemek, mültecilerin gereksinimlerine yanıt vermek, ekolojik hassasiyet taşımak eksenlerinde benimsemesi, bu kurumları dayanışmacı ekonominin en kilit aktörleri konumuna taşımaktadır.

Avrupa örneğinde sosyal girişimlerin paydaşlarının sosyal ekonomi içerisinde motivasyonlarına baktığımızda üçlü bir kategori karşımıza çıkmaktadır: özgeci, içsel ve dışsal motivasyonlar. Özgeci motivasyonlar kendi içinde dezavantajlı gruplara yardım, mesleki ilgililik ve meslek dışındaki insanlarla ilişki olarak tanımlanırken içsel motivasyonlar alanın iş konusunda otonomi, çeşitlilik ve yaratıcılık sunması, bireysel gelişime açık iş tanımı tutarlılıkları, işin sosyal görünürlüğü, çalışma koşullarının arz edildiği fiziksel çevre ve paylaşılan ortak fikirler ve idealler biçimde tanımlanmaktadır. Son olarak dışsal motivasyonlar ise iş saatlerinin esnekliği, gelir ve ekonomik dürtüler, kendini gerçekleştirme ve kariyer vizyonu ve iş istikrarı gibi unsurlardan meydana gelmektedir. Hepsi bir arada değerlendirildiğinde özgeci motivasyonlar sosyal girişimcilerce büyük oranda paylaşılsa da tüm faktörlerin ilişkiselliği esas açıklama aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine Avrupa örneğinde sosyal girişimlerin hizmet alanlarına baktığımızda ise ağırlıklı olarak sosyal hizmetler alanında hizmet verildiği görülmektedir. Bu olguyu takip eder biçimde istihdam ve talim, çevre, eğitim, ekonomik, sosyal ve toplumsal kalkınma, kültür ve sanat, sağlık, barınma / konut, hukuk, savunuculuk ve siyasa üretimi gibi alanlarda kooperatif ve sosyal girişimlerin etkinliklerini sürdürmektedirler. Ülke bazlı baktığımızda; yasal düzenlemede “Sosyal Kooperatifler” olarak adlandırılan, A Tipi ve B Tipi olarak ikiye ayrılan kooperatifler sosyal hizmetler ve iş entegrasyonu alanlarında faaliyet gösterirken, aynı adlandırma üzerinden tanımlandığı Polonya, Macaristan, Yunanistan gibi ülkelerde kooperatiflerin dezavantajlı grupların iş hayatı ile entegrasyonu, yeni iş olanaklarının yaratılması ve dezavantajlı grupların gereksinimleri konusunda kolaylaştırıcılık sağlanması gibi alanda etkinlik gösterdikleri görülmektedir. Sosyal girişimlerin Sosyal

işbirliği toplulukları ya da işgücü entegrasyonu işbirliği toplulukları olarak anıldığı İspanya'da daha çok sağlık, eğitim, kültür ve sosyal nitelikli herhangi bir aktivitesinin öncelendiği görülürken bir diğer çalışma alanı yine işgücü entegrasyonu olarak göze çarpmaktadır. Sosyal girişimleri Sosyal Dayanışma İşbirlikleri olarak kodlayan Portekiz'de ise en etkin çalışma alanının kırılğan grupların iş gücü ile entegrasyonu olduğu görülmektedir. Fransa sosyal girişimleri genel çıkar odaklı işbirliği toplulukları olarak tanımlarken öne çıkan alan kolektif çıkarlar doğrultusunda ürün ve hizmet üretimidir.

Avantajlar

Girişimin sahibi olarak paydaşları, tüketiciler, üreticiler, mal sahibi işçiler, veya diğer grupları bütünleştiren kooperatiflerin diğer girişimlere kıyasla önemli avantajları vardır;

- a) Yenilikçilik
- b) Paydaşların motivasyonlarının yüksek tutulması
- c) Konjonktürel hamlelerde meşruiyet sıkıntısının yaşanmaması
- d) Öz sermaye kaybına yol açmaması
- e) Demokratik yönetim
- f) Daha rahat ve güçlü öz sermaye yaratımı
- g) Girişimin krizler karşısında dayanışmacı doğası gereği daha güçlü kalma potansiyeli

Engeller

- a) Kooperatif tipi girişimler için düzenleyici çerçevenin pek çok ülke için oldukça yetersiz olması. Bunun yanında devlet kontrolü mirasından gelen oldukça sınırlandırıcı ya da güncel dünya koşullarından oldukça uzak yasal düzenleme ve mevzuatlar.
- b) Geleneksel finans kaynaklarının yeni kooperatifleşme ya da öteki sosyal ve dayanışmacı ekonomi girişimleri konusunda teknik bilgidен yoksun olmasının ve yine finansman sağlama kaynaklarının güven teşkil etmekten uzak oluşunun, iyi kooperatif pratiklerinin artırılmasının ya da tekrar edilmesinin önünde engel oluşturma ihtimali.
- c) Kolektif eğitim ve talim konusunda birçok ülkenin oldukça sınırlı kurumsal altyapılarının işbirliğine dayalı girişim anlayışının yaratılmasının önünde oluşturabileceği engeller.
- d) Ülkeler ve bölgeler arasında kooperatifler ve kooperatiflerin en genel anlamda ekonomi ve istihdama etkileri ile ilgili olarak karşılaştırma yapmaya imkan tanıyacak ve bunu kooperatiflerin birim düzeyinde analiz araçları olarak almaksınız yapabilecek istatistiki verilerden yoksun olunması.
- e) Kurumsal olarak kooperatiflerin ve paydaşlarının dar bir vizyon ile salt yerel meselelere odaklanarak iş pratiklerini kurmalarının, ulusal ve uluslararası çapta ve siyasa geliştirme odaklı çalışma pratikleri açısından engel oluşturması.
- f) İsteklilerin kooperatif iş yapma modeli hakkında bilgidен yoksun olmaları, sermaye, piyasaya erişim, ürün fikri gibi konularda sıkıntı yaşamaları ve hukuki düzenlemelerin caydırıcılığı.

Türkiye özelinde ise;

- a) Yeni kooperatif girişimlere yönelik bilgi ve/ya özgüven eksikliği
- b) Dezavantajlı grupların ailelerinin korumacı ve sınırlandırıcı yaklaşımları
- c) Ortak üretimlerde insanların birbirlerini dinlememesi ve iletişim problemleri
- d) Eksik ya da hatalı demokrasi algısı
- e) Hiçbir şeyin değişmeyeceği düşüncesi
- f) Sorunlarına dışarıdan çözüm ya da kurtarılmayı bekleyen pasiflik hali
- g) Dezavantajlı toplumsal gruplar için toplumdaki “sakınılması, korunması ya da uzak durulması gerekenler” algısı.

İş dünyasının değişen çehresi bağlamında kooperatiflerin geleceklerinin daha etkin, kurumlar arası dayanışmacı ve evrensel bir rotada seyredebilmesi için birlikte oluşturulacak bir dayanışma ağının kurulması büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda düzenleyici çerçeve geliştirilmesi çalışmaları ve yeni kurulacak kooperatifler için mentörlük, kooperatif fikrinin yayılması için eğitim ve talim faaliyetlerinin artırılması, yenilikçi fikirlere duyarlılık geliştirilmesi ve uygulama alanı yaratılması ve çalışmalar üzerinden bilimsel bilgi üretilmesinin koşullarının sağlanması ve yapılabilirliği üretilmesi bu dayanışma ağı için elzem görünmektedir. Sanayi 4.0 fikrinin günden güne ağırlığını artırdığı düşünsel ve olgusal dünyada Refah 4.0'ı konuşabilmek ve bu doğrultuda çağın gereklerine uygun olarak sosyal ve dayanışmacı ekonomi aktörlerinden kooperatiflerin nasıl arttırılabileceğini ve sosyal inovasyon çerçevesinde yeniden nasıl dizayn edilebilmesini tasarlamak başlı başına önemli bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır.